

Қазіргі кезеңде мамандардың кәсіби сапаларын диагностикалаудың маңызы

Нұрғалиева С.М.

Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті

В статье рассматривается проблема профессиональной диагностики как определитель основных значимых профессиональных качеств будущих специалистов и уровня развития его способностей, так как это дает возможность развивать профессиональные навыки студентов, повысить уровень мотивации профессионального обучения. Автор показывает, что профессиональная диагностика — это изучение и оценка потенциальных профессиональных возможностей человека для установления степени соответствия возлагаемым на него трудовым функциям. Поэтому правильно организованная профессиональная диагностика должна служить индикатором и основным условием образования, обеспечить будущих специалистов возможностями саморазвития и самоорганизации.

Problem of the professional diagnostics is considered in article as finder main significant professional quality future specialist and level of the development of the professional abilities, since this enables to develop the professional skill and abilities student, in the same way raise the level to motivations of the professional education. Professional diagnostics is a studying and an estimation of potential professional possibilities of the person for an establishment of degree of conformity to labor functions assigned to it. So it is correct organized professional diagnostics must serve the indicator and main condition of the vocational training. The Professional diagnostics must always provide the future specialist a possibility developments itself and organizations itself.

Еліміз тәуелсіздігін алған жиырма жылда асқан асуымыз да, шыққан белестер мен биіктеріміз де, қол жеткізген табыстарымызда көңіл қуантарлық десек, қателеспейміз. Мұның баршамыз үшін маңызы зор. Қазіргі таңда білім беру мен тәрбиелеу ісіне байланысты қойылатын талаптар да арта түсуде.

Бүгінгі таңда қоғамның жаңаруында 2030 бағытына сәйкес әрбір ұрпақтың жеке тұлға болып қалыптасуында ұлттық тәрбие шешуші фактор болуы заңдылық. Сондықтан қазіргі заманның педагогика ғылымында адамның ұлттық қасиетін қалыптастырудың ең тиімді мүмкіндіктерін, жолдарын зерттеу басты мәселе болып отыр.

Егеменді кезеңнің ерекшелігі — адамшылық, адамгершілік, азаматтық сияқты қасиеттер сынға түсуде. Қоғамымыздың өзгеруі үшін адамдар, олардың мінез-құлқы жаңаруы керек, сонымен қатар әрбір қоғам азаматы өзінің қолынан келген көмегін беріп, оның әрі қарай жандануы үшін аянбауы тиіс. Экономикалық және әлеуметтік табыстардың түп тамыры моральдік және мәдениеттік шарттарында жатыр.

Қоғамымызға адал, арлы адамдар, білімі жоғары мамандар қажет. Әрбір азамат адамгершілігі жоғары болып, қоғам алдында өзінің жауапкершілігін сезінуі тиіс. Оған жан-жақты араласу үшін, өмір талабын жүзеге асырарлықтай қабілеті болу керек. Ал қабілеттілік адамның қолы оңай жете беретін қасиет емес. Ол тарихи дамуды игерудің, соған бейімделіп, еңбек етудің нәтижесінде келеді.

Ұлтымыздың ұлы ұстазы Ахмет Байтұрсынов сөзімен айтсақ: «Білім — біліктілікке жеткізер баспалдақ қана, ал біліктілік дегеніміз — білімнің жеткіліктілігі ғана емес, сол білімді жүзеге асыра білу» [1; 11]. Сонау ғасыр басындағы айтылып кеткен осы асыл сөздер мен аманат өсиеттер бүгінгі күнгі тарихи бетбұрыстар мен қоғамдық жаңғырулар тұсында басты мәселеге айналып отырғанын мойындауымыз керек. Ұлтымыздың тарихи тағдыры бүгінгі күні үлкен-үлкен зауыттарда немесе еліміздің қиыр нүктелеріндегі шекара бекеттерінде ғана емес, қарапайым білім ордаларында, мектеп қабырғаларында да шешіліп жатыр.

Ұлтымыздың болашағын, ұрпағымыздың келешегін ойласақ, ең алдымен бүгінгі жеткіншектеріміздің білімді, білікті азаматтар болып өсуіне қам жасау — басты мұратымыз болуы тиіс. Қазіргі дүние қарыштай дамып, қай салада болмасын, ұдайы өзгерістер жүріп жатыр. Білім де тез ескіретін болды, оны үнемі жаңартып отыру керек. Яғни, үздіксіз оқып, өз деңгейіңді үнемі арттырып отыруың қажет. Тура мағынада айтсақ, өмір бойы оқу қажеттілігі туды. Өйткені білім арқылы ғана адамның әлеуетін көтеріп, тұрмысын жақсартуға болады. Қазіргі уақытта ұрпақтан ұрпаққа өмір тәжірибесін беруді жүйелі жүргізетін — мұғалім. Ал жастарды өмірге дайындау, қоғам талап етіп отырған деңгейде мұғалімдерді дайындаудың қажеттілігі ұдайы өзгерісте болады. Осыған

байланысты А.Байтұрсыновтың мектепке керектісі білімді, әрі педагогика мен әдістемеден хабардар, оқыта білетін мұғалім екендігі жөніндегі айтқан пікірі бүгінгі күнде де өз мәнін жойған жоқ [1].

Кәсіби білім берудің негізгі міндеті — болашақ кәсіби оқыту педагогының субъект функциясына сәйкес құралдарды жүзеге асыру және оларды практикалық іс-әрекетте қолдану іскерлігін қалыптастыру, педагог бойындағы кәсіби іскерлік қасиеттер мен қабілеттерді дамыту.

Осыған орай білім беру ісімен ұлттық тәрбиені ұштастыра отырып, болашақ мамандарды іскер, өмірге бейім, адамгершілік қасиеті мол, жеке басының мүмкіндіктерін бағалай білетін, саналы, әдепті азамат етіп тәрбиелеу міндеті тұр. Бұл үшін адам өмірінің түрлі аспектілері жайлы білімнің болуы, интеллектуалды және физикалық құралдарды игерудің тәжірибесі, әр түрлі жағдайларда әр түрлі адамдармен әрекеттесу қабілеті болу керек.

Мұғалім — бұл қай кезде де ең алдымен кәсіби деңгейі жоғары, интеллектуалдық шығармашылық қабілеті мол тұлға. Қай заманда, қандай реформа болмасын мектептің басты тұлғасы — мұғалім. Олай болса, жоғары оқу орындарында болашақ мамандарды дайындаудың жауапкершілігі өз алдына өзекті мәселе болып қала бермек.

Ұстаздық шеберлікке баулу, жоғары педагогикалық оқу орындарында жекелеген мамандыққа байланысты пәндерді оқытумен жүзеге асырылады. Сондықтан да бұл пәндердің негізінде болашақ мамандардың кәсіби білім, білік дағдыларын қалыптастыруда оқытудың белсенді әдістері маңызды орын алады. Болашақ педагогтар кәсіби мамандықты меңгерумен қатар педагогикалық шеберліктің өзіне тән ерекшеліктерін білуі қажет. Қазіргі таңда жоғары білім беру жүйесінде білім берудің жаңа модулін құру мен сынақтан өткізудің, оны енгізудің жауапкершілікті міндеті тұр.

Бұның негізінде белгілі бір білім деңгейінің міндеттерін және мақсаттарын ескеру негізіндегі кәсіби білімді стандарттау жатыр. Кәсіби білім стандартын жасау келесілерді жүзеге асыруға мүмкіндік береді:

- базалық деңгейді қалыптастыру, білімді жалғастыруды қамтамасыз ету, сонымен қатар жұмыскердің немесе маманның қажетті минималды кәсіби деңгейі;
- білім беруді әмбебаптандыру, оқытудың прогрессивті технологияларын енгізу есебінен мамандарды дайындау сапасын арттыру;
- кәсіби білім беру жүйесінің барлық субъектілерді дайындаудың нормативті-құқықтық аспектілерін реттеу;
- кәсіби білімнің мемлекет ішінде және шетелде дәрежесінің артуы халықаралық еңбек нарығына қатысуға мүмкіндік береді.

Оқу процесінің тағы бір бағыты — білім беру жүйесін демократизациялау. Білім беруде демократизациялау келесідей жүзеге асты: білімге қол жеткізу, ақысыз жалпы білім, кәсіби және жоғары білім алудағы теңдік, адам құқықтары мен бостандығын сыйлау. Білім беру жүйесін демократизациялау процесінде білім берудің дәстүрлі және дәстүрлі емес нысандары да өзгереді. Дамыған елдерде мемлекеттік сияқты жеке секторда да кадрларды дайындаудың болашақ мүмкіндіктері нақты анықталған. Білім беру жүйесінде келесідей талаптар қойылған: қазіргі жаңа тауарлар мен қызметтерді өндіріп, қолдануға мүмкіндік беретін базалық дайындық сапасын арттыру, бір білім беру типінен екіншісіне өтуге мүмкіндік беретін икемді механизм жасау, оқу бағдарламаларын жүзеге асырудағы жауапкершілікті орталықсыздандыру, ұлттық мүмкіндіктерге бағдарлану және бағалау әдістерін жетілдіру. Білім беруді демократизациялау бөлінбейтін шартты қоғамдық бақылау. Плюрализм түрлі ұйымдар мен тәуелсіз партиялардың қолдануымен жүзеге асу керек: ата-аналар ассоциациясы, оқушылар, мұғалімдер және кәсіподақтар.

Келесі бірнеше деңгейде әрекеттесетін бағыт — бұл оқу орындарының «нарығын» құру. Білім беруде таңдау ұғымын қамтамасыз етуші құралдың бірі — білім беру саласында ұсыныс және сұраныс заңдарын қолдану. Демократизациялаумен қатар білім беру жүйесін дамытуда тағы басқа тенденциялар да бар, олар ғаламдастыру, интернационализациялау, плюрализациялау (пікірлердің көптігі). Плюрализациялау әр түрлі уақытта, әр түрлі әрекеттесу үлесі бар түрлі елдерде көрініс табады.

Білім беру жүйесін демократизациялау мен плюрализациялау арасындағы өзара байланысты байқауға болады, бұл процеске тән сипаттар: мемлекеттік емес оқу орындарын құру; конфессиялық оқу орындарын ашу; екі тілді білім беруді енгізу; аймақтық және ұлттық оқу орындарын құру; пәндерді таңдау жүйесін енгізу; ғаламдық ойлауды қалыптастыру; ұлттық өзін-өзі тануды тереңдету.

Егер білім беру жүйесін демократизациялау қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуын жетілдіруге, әлеуметтік ортаның демократиялық қағидаларын қайта құруға, білім беру процесін

кеңейтуге мүмкіндік берсе, плюрализация демократиялық жетістіктерді тереңдетіп бекітеді, өмірдің жаңа философиясын қалыптастырады, адамның дамуына бағытталған ұлттық мәдениеттердің түрлілігіне және түрлі білім алу әдістеріне негізделген ғаламдық-планеталық нысанда ойлау мәдениетін қалыптастырады. Білім беру саласында осы екі тенденция білім беру процесінің статусына, ұйымдастырылуына, құрылымына және мазмұнына әсер етеді. Мемлекеттің бірнеше мәдениетті болу шартында білім берудегі демократизациялау және плюрализация мәдени дәстүрдің қайта тууына әсер етеді, жаңа өмірге көзқарасы қалыптасқан ұрпақтарды тәрбиелейді.

Болашақ мұғалімдерді даярлаудағы зерттеу жұмыстары үшін көптеген ғалымдардың еңбектері құнды болып табылады. Зерттеудің төмендегідей бағыттары зерделенген: педагогикалық қабілет (Н.Ф.Гоноболін), педагогикалық іс-әрекеттің құрылымы (Н.В.Кузьмина), мұғалімнің жеке тұлғасы (В.А.Сластенин, А.И.Щербаков), педагогтарды кәсіби іріктеу (Р.М.Хмелюк), педагогикалық еңбекті ғылыми ұйымдастыру (И.П.Раченко), педагогикалық шеберлік (Ю.П.Азаров), педагогикалық іс-әрекет шығармашылық үдеріс ретінде (В.А.Кан-Калик), мұғалімнің политехникалық даярлығы (Ю.К.Васильев) т.б. [2]. Жекелеген оқу пәні мұғалімдерін даярлау қазіргі таңда да кең көлемде жүргізілуде.

Л.М.Митина педагогқа тән келесі психологиялық сапаларды бөліп көрсетеді: эрудиция, мақсатқа жетушілік, педагогикалық ойлау, интуиция, тығырықтан шыға білушілік, педагогикалық байқағыштық, белсенділік, тапқырлық, болжай алушылық, рефлексия.

Осындай кәсіби маңызды қасиеттер мен қабілеттердің жиынтығын Л.А.Шкутина әрбір функция бойынша бөліп қарастырады [3]. Жүргізген зерттеу жұмысының нәтижесінде кәсіби оқыту педагогына тән кәсіби маңызды қасиеттердің тізімін жобалап ұсынған. Бұл қасиеттер арнайы іскерлік пен дағдының қалыптасуына көмектеседі. Кейіннен берілген қасиеттер тізімін кәсіби іскерлік қасиеттердің функционалдық бірлігі деп атады.

Аталған әрбір функция өзіндік қызмет атқарады және олардың әрқайсысының өзі кәсіби оқыту педагогының кәсіби іс-әрекет барысында маңызын тигізеді. Сонымен қатар педагог өзінің жұмысын, ісін тиімді етіп ұйымдастыруға, басқаруға көмектеседі. Кәсіби міндеттерді шешу функциялардың түрлерін жүзеге асыру процесінде қамтамасыз етіледі. Берілген функциялардың мазмұны міндетті түрде қазіргі экономика жағдайының талаптарына сай болуы тиіс. Әрбір функцияларға байланысты дамитын және олардың көмегімен жүзеге асатын кәсіби іскерлік қасиеттер мен қабілеттер жоғарыда аталған.

Ол функциялардың жүзеге асуына байланысты, кәсіби тұрғыда дайындау педагогтың жеке тұлғалық қасиетіне негізделіп отырып, оның құрылымының қалыптасуына көмектеседі. Олар төрт топқа бөлінеді: кәсіби бейімделуі, кәсіби бағыттылығы, кәсіби біліктілігі, кәсіби іскерлік қасиеттер.

Кәсіби бейімделуі. Студенттердің педагог мамандығына кәсіби бейімделуі барысында олардың белсенділігін, мақсатты әрекетін, жоғары мектептің оқу-тәрбие процесінің «енуінің» шығармашылық сипатын бөліп атау қажет. Осылардың нәтижесінде олар өздерін танытуға, еңбек процесінде өз орнын табуға қажетті біліммен сусындайды, пәнге деген қызығушылығы артады, таңдаған кәсібіне оң пікірі, дағдылары мен білігі, ақыл-ой қызметін тиімді ұйымдастыру қабілеті мен кәсіби іскерлік қасиеттерді дамытуы, өзін-өзі тәрбиелеуі және кәсіби өз бетімен білім алу жұмысының жүйесі қалыптасады. Сонымен қатар жоғары білікті мамандарды болашақ кәсіби қызметіне даярлауға жоғарыда аталған талаптарға неғұрлым сәйкес келуіне қол жеткізеді.

Студенттерді кәсіби бейімделудің түпкі мақсаты — жоғары мектепте алғаш оқыған күндерден бастап, оларды оқушылық позициядан болашақ педагог позициясына көшіру. Болашақ мамандығына қызығушылық олардың оқу-тәрбие процесіне бейімделуіне оң әсерін тигізеді, сабақтар мен басқа да іс-әрекеттерге қарым-қатынасы жауаптырақ болады.

Кәсіби бағыттылығы — бұл кәсіби іс-әрекетінің қажеттілігі және оған дайындығы, мамандығына қарым-қатынасын анықтайтын жеке тұлғаның интегралды қасиеті. Жеке тұлғаның кәсіби бағыттылығын сипаттайтын қасиеттерге мыналарды жатқызуға болады: кәсіби позиция, кәсіби құндылыққа бейімделуі, себеп-салдар мен дәлелдер, педагогикалық іс-әрекетке қабілеттілігі, қоғамдық белсенділігі, әлеуметтік оптимизм.

Кәсіби бағыттылық қабылдау, ойлау, қиялдау, есте сақтау сияқты барлық психикалық қасиеттерді жұмылдырады және нақты мамандық бойынша белгілі бір пәннің қызығушылығына байланысты олардың дамуын қамтамасыз етеді.

Кәсіби біліктілік — бұл кәсіби оқу педагогының беделі мен абыройы, хабардар болу деңгейі, оқыту-тәрбиелеу мәселелерін тиімді етіп шешуге көмектесетін маман қызметкерлерді дайындау

процесінде пайда болатын және басқа адамды жеке тұлға ретінде қалыптастыруда көмек беретін қасиеттер. Кәсіби біліктіліктің құрылымына мыналар кіреді: кәсіби-техникалық дайындығы, қоғамдық-саяси жағынан хабардар болуы, психолого-педагогикалық білімдарлық, педагогикалық техника, кең профильдегі жұмыс маманы бойынша іскерлік пен дағды деңгейі және т.б. Осы бөлімдегі міндеттің психологиялық негізі — әрқашанда өз біліктілігін жоғарылатуға дайын болуы, яғни жоғары дәрежелі маман болуға дайындығы.

Кәсіби іскерлік қасиеттер — бұл кәсіби іс-әрекетті ойдағыдай табысты етіп орындау мүмкіндігін тудыратын жеке тұлғаның тұрақты қасиеттер жүйесі.

Негізгі кәсіби сапалардың қалыптасуын анықтау және оның деңгейін жоғарылатуды дамытушы кәсіби диагностикалар көмегімен жүзеге асыруға болады. Кәсіби оқыту педагогының кәсіби іскерлік қасиеттерін мен қабілеттерінің қалыптасу деңгейін анықтау және оны жоғарылату мәселелері, кәсіби диагностиканың көмегімен жүргізу қажет.

Мәселенің негізгі идеясы ретінде психологиялық кәсіби диагностика алынып отыр, ол студенттердің белсенділік позициясын жобалайды. Кәсіби диагностиканың мазмұнында берілген әр түрлі кезеңдердегі әрқилы әдіс-тәсілдері болу керек. Сонымен қатар ол студенттердің тиісті бағыттағы белсенділіктің рөлін неғұрлым жоғары тиімділікті жүзеге асырумен сипатталады. Педагогикалық және психологиялық диагностиканың байланыстарын анықтау бойынша жүргізілген алғашқы зерттеу жұмыстары оқушылардың оқу материалдарын меңгеруді, бақылауды өндеуде бір кадам алға жылжуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттердің талдауы және педагогикалық практика бойынша кәсіби диагностика негізінен оқытудың қорытындысына бейімделеді, ал кәсіби аса маңызды қасиеттер мен қабілеттерге, іскерліктерге оқытудың кейінгі курсына ғана көңіл бөледі. Осының нәтижесінде көптеген студенттердің өзін-өзі билеушілік қабілеті, психологиялық дайындығының жеткіліксіз дамуы мен өз-өзіне төмен баға беруі байқалады. Бұл өз-өзін бақылау үшін, шығармашылық істің ыңғайын табу үшін, қажетті дұрыс шешімдерді қабылдау үшін алдында тұрған күрделі іс-әрекетті жүзеге асыруда әр түрлі білімдер жиынын талап етеді. Оқушылардың танымдық дербестігін және белсенділігін күнделікті оқып, оларды қалыптастыру, әрі қарай жан-жақты дамыту және ынталандыру керек. Оны оқыту мотивациясының деңгейін жоғарылату, тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы жүзеге асыруға болады. Сонымен қатар оның негізінде ойлау қабілетін, білімін, іскерлік пен дағдысын, кәсіби іскерлік қасиеттер мен қабілеттерді дамытып отыру қажет.

Кәсіби диагностика бүгінгі таңда белсенді түрде талас тудырып отыр, себебі ол әлі де анықталмаған бағдарлама болып табылады [4]. Сондықтан кәсіби диагностикаға байланысты әр түрлі анықтамаларды кездестіруге болады. Диагностика кәсіби іс-әрекетке қызмет ететін, білім беру жолдарын таңдауда ақпараттарды алу мақсатында қолданылады. Осыған сәйкес кәсіби диагностиканы тар мағынада қарастырсақ, танып-білу процесі мен оқу процесін бақылауды және жоспарлауды құрады. Ал кең мағынада білім беру сұрақтары мен мәселелері бойынша барлық диагностикалық міндеттерді қамтамасыз етеді.

Дамытушы кәсіби диагностикаға біз принциптер, әдістер мен нақты әдістемелер жиынтығын құрайтын кәсіби технологияның іс жүзінде қолданатын бөлігін жатқызамыз. Дәстүрлі диагностикадан айырмашылығы, дамытушы кәсіби диагностика кәсіби сапаларды айқындайды, қалыптастырады, түзетеді. Дамытушы кәсіби диагностика үш кезеңнен тұрады: бастапқы диагностика, қалыптастырушы құралдарды қолдану, қорытынды диагностика. Бірінші кезең — бастапқы диагностика — нақтылы функцияға деген негізгі кәсіби сапаның қалыптасуын анықтайтын тексеріс жұмыстарын өткізу үшін бекітіледі. Тексеріс практикалық жұмыстың, тест жұмыстарының орындалуын қамтитын әр түрлі тапсырмалардың көмегімен өтеді. Негізгі рольді алынған нәтиженің анықтылығы мен тұтастығы алады. Нәтиже көрсеткіштеріне сүйене отырып, педагогтың негізгі кәсіби сапаларының айқын белгілерін көруге болады. Екінші кезең — дамытушы кәсіби диагностиканың қалыптастырушы құралдарын қолдану. Бұл құралдар мыналарды қамтиды: түзетуші жаттығуларды орындау, жекелей практикалық тапсырмалар орындау, жеке-жеке әңгімелер өткізу, қосымша тест өткізу, автоматтандырылған оқыту жүйесін қолдану, студенттердің өзіндік жұмысы. Түзетуші бағдарлама көрсеткіштер төмен немесе тең болған жағдайда ұсынылады. Егер студенттерде бұндай көрсеткіштер көп болса, онда қалыптастырушы құралдар алынған көрсеткіштер бойынша бірнеше топтарға біріктіріледі. Мысалы, өндірістік-технологиялық функциядағы кәсіби сапаны қалыптастырушы құралды қарастырайық. Егер жеке көрсеткіштер деңгейі де төмен болса, онда қосымша диагностикалар жүргізу ұсынылады, мінез-құлқына, темпераментіне; түзетуші жаттығулар

орындау, әңгіме өткізу, сауалнама жүргізу, қиын жағдайдан шығуға ұсыныстар беру, өзін-өзі бағалауға қалыптастыру.

Практикалық және конструктивті ойлауы төмен нәтиже көрсеткен студенттерге ойлаудың түрлеріне байланысты қосымша тестер жүргізу ұсынылады, жекелей әңгіме жүргізуді кең көлемде қарастыру қажет, ойлаудың сол түрін дамытуға арналған жаттығуларды орындау, жеке тұлғаның техникалық бағыттылығының жағымды жақтарын қалыптастыру. Теориялық білім деңгейі тиісті көрсеткішке жетпейтін студенттердің теориялық дайындығына көңіл бөлу керек, өздік жұмысқа берілген тақырыптар бойынша қосымша тест өткізу, қосымша оқыту бағдарламаларын қолдану, эрудицияны, интеллектіні дамытуға байланысты жеке әңгіме өткізу, сауалнамалар қолдану, жеке тұлғаның адамгершілікке бағытының жағымды жақтарын қалыптастыру. Егер жұмысқа іскерлігі мен дағдысының қалыптасу деңгейі төмен болса, практикалық сабақ кезінде, оқу өндірістік шеберханаларында қиындығы аз, бірақ көлемді практикалық тапсырмалар орындату керек, жұмысты дұрыс орындату дағдыларына, істеген жұмыстың нәтижесіне назар аударған жөн. Жұмыс дағдысын дамыту жөнінде жеке әңгіме өткізіп, еңбекке деген жағымды қатынасын қалыптастыру. Үшінші кезең — қорытынды диагностиканың өткізілуі. Қалыптастырушы құралдарды тиімді қолданған жағдайда дамытушы кәсіби диагностикалардың нәтижесі айқын көрінеді. Негізгі кәсіби сапалардың қалыптасуын бағалау үшін оқытудың автоматтандырылған құралдарын қолдануға болады. Сонымен, негізгі кәсіби сапаның мынадай функциялары бар: назардың тұрақтылығы, практикалық ойлау, конструктивті ойлау, теориялық білім деңгейі, практикалық іскерлік пен дағдыны қалыптастыру деңгейі.

Дамытушы диагностикалардың маңыздылығы тек бақылау, түзету үшін ғана емес, оқу уақытында, студенттерге қолайлы уақытта да өткізуге болады [5]. Дамытушы диагностиканың бағдарламалық маңыздылығы мынада:

- педагогтың негізгі кәсіби сапаларын қалыптастыруды бақылаудың мәні мен объективтілігінің жоғары дәрежеде болуы;
- дамытушы кәсіби диагностика тапсырмаларының аясында құралдар мен әдістердің жоғары интерактивтілігі;
- өңделетін ақпарат көлеміне уақыттың аз жұмсалуды;
- бағдарлама мен әдістемелердің өңделуінің тиімділігі;
- қосымша тестік бағдарламалар негізінде инструменталды әдістемелердің техникалық орындалуының өзгеріссіз құрылу мүмкіндігі.

Дамытушы диагностикалық әдістемелерді қолдану нәтижесінде студенттер өзі оқитын жоғары оқу орны туралы толық мәлімет ала алады, педагогтың кәсіби оқыту және өзіндік ұйымдастырудың негізгі кәсіби сапаларын қалыптастыру процесіне белсенді қатыса алады. Осындай жағдайда дамытушы диагностика мамандық эрқашанда өзін-өзі дамыту мен өзін-өзі ұйымдастыру мүмкіндіктерімен қамтамасыз етеді. Дамытушы кәсіби диагностика педагогикалық оқыту технологиялары интеграциясы кезінде ғана жоғары тиімділікке қол жеткізеді.

Студент жеке тұлғасының дамуы — өте ұзақ, көп аспектілі және толық процесс, оның бағытталуы ішкі және сыртқы факторлар комплексінің жеке тұлғаға әсер етуіне байланысты, оларды төменде көрсетілген кестеден байқауға болады.

Студенттердің бойындағы кәсіби іскерлік қасиеттерді және қабілеттерді қалыптастырудың психологиялық диагностикасы екі кезеңде жүргізіледі. Бірінші кезеңде І-ші курс студенттерінің көмегімен жүргізіледі. Мұнда анкетаның, сұрақ-жауаптың көмегімен мамандықты таңдау себебі және таңдаған мамандығының ұнауы немесе, керісінше, ұнамауы, сонымен қатар соған байланысты оларды бастапқы кәсіби маңызды қасиеттері мен қабілеттерінің қалыптасуын анықтайды. Бірінші кезеңнің мақсаты — өзінің таңдаған мамандығы бойынша студенттердің білім деңгейін тексеру, логикалық ойлау қабілетін, шығармашылық қабілеттерін, дұрыс шешімді қабылдау іскерлігін және бастапқы кәсіби іс-әрекетіндегі кәсіби маңызды қасиеттерін анықтау. Берілген бұл компоненттерді лекциялық, лабораториялық, практикалық және семинар сабақтарда, үздіксіз практика мен оқу шеберханасында өтетін практикада бақылау арқылы анықталды. Жүргізілген бақылау жұмысы оқу қабілетін, білім деңгейін және оның табысты жүзеге асуын жобалауға көмектеседі.

Психологиялық диагностиканың екінші кезеңі 3-ші курс студенттерімен жүргізіледі. Екінші кезеңнің мақсаты студенттердің бойындағы кәсіби іскерлік қасиеттерді және қабілеттерді анықтауға бағытталған. Оларды анықтау үшін арнайы сауалнама сұрақтары мен сұрақ-жауаптар өңделіп жасалды. Сонымен қатар қосымша әдіс ретінде — сабақ беру процесі барысында бақылау, зерттеу,

педагогикалық эксперимент жүргізу, студенттермен және оқытушылармен қарым-қатынас жасау арқылы пікірлесу әдістері қолданылды. Эксперимент өткізгеннен кейін, оның нәтижелерін өңдеу және қорытындылау жүргізілді. Бұл кезеңнің тағы бір негізгі, ерекше мақсаттарының бірі — студенттердің оқытушылармен, оқыту шеберлерімен қарым-қатынасы және студенттердің өз-өздеріне қарым-қатынасы, жұмыстарына, таңдаған мамандықтарына, іс-әрекетіне қарым-қатынасы жайлы неғұрлым көбірек ақпараттар алу.

Кәсіби дайындау арқылы тұлғаның көптеген қасиеттері мен сапаларын дамытып, жетілдіру мүмкін болады. Осы қасиеттер мен сапалардың қалыптасу деңгейі психологиялық дайындаудың өлшемдері мен диагностикалық белгілері болып табылады.

Ғылым мен практикада кәсіби дайындықтың көпжақтылық сипаты ескеріле бермейді. Осы орайда психологиялық әзірлік жайлы тұжырымдарда студенттердің тіршілігіндегі, өмір жағдайындағы өзара әрекет пен өзара қатынастың шытырман мәселелері шет қала берген. Сондықтан студенттердің оқу іс-әрекетін болашақ мамандығын қарым-қатынас саласын тұлға ретінде даму процесін жетілдіруге әрқашан олардың психологиялық әзір тұруын қамтамасыз ету керек [6].

Қорыта айтатын болсақ, жеке тұлғаның кәсіби қалыптасуында психологиялық диагностиканың атқаратын ролі ерекше екендігін байқауға болады. Студенттердің кәсіби іскерлік қасиеттері және қабілеттері қалыптасуында, оны жан-жақты дамытуда кәсіби оқыту мотивациясының деңгейін жоғарылату, тиімді әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы жүзеге асыруға болатындығын көреміз. Психологиялық диагностика кәсіби жеке тұлғаның қалыптасу процесін басқаруда, студенттердің кәсіби дамуына байланысты олардың бойындағы кәсіби іскерлік қасиеттер мен қабілеттерді өңдеуге көмектеседі.

Әдебиеттер тізімі

1. *Купербаева А.Ж.* Кәсіптік оқыту оқытушысын дайындаудың дидактикалық негіздері: П.ғ.к. ... автореф. дис. — Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2001. — 17 б.
2. *Хмель Н.Д.* Теоретические основы профессиональной подготовки учителя. — Алматы: Ғылым, 1998. — С. 125.
3. *Шкутина Л.А.* Подготовка педагога профессионального обучения на основе интеграции педагогических и информационных технологий: Автореф. дис. ... д.п.н. — Киров.: Изд-во КГУ, 2002. — С. 21.
4. *Гуревич К.М.* Профессиональная пригодность и основные свойства нервной системы. — М.: Просвещение, 1980. — С. 184.
5. *Сейтешев А.П.* Пути профессионального воспитания учащейся молодежи. — Алматы: Мектеп, 1988. — С. 103.
6. *Поляков В.А., Кальней В.А. и др.* Основы методики трудового и профессионального обучения / Под ред. В.А.Полякова. — М.: Наука, 1987. — С. 97.